

بررسی روابط متقابل شهر و روستا (نمونه موردی: روستاهای دهستان عشق‌آباد با شهر نیشابور)

کتایون علیزاده^{*} - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، گروه جغرافیا، مشهد، ایران
محمد حسن هجرتی - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، گروه جغرافیا، مشهد، ایران
محمد احمدآبادی - دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، مشهد، ایران

دریافت مقاله: ۹۱۸/۲۸

پذیرش نهایی: ۹۲/۹/۲۵

چکیده

در این مقاله به بررسی روابط متقابل بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد پرداخته شده است. فضایی که از نظر طبیعی دارای ویژگی‌ها و محدودیت‌های خاص خود است. روش تحقیق بکار گرفته شده در این مقاله از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد و جمع‌آوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه‌ای و میدانی (به کمک پرسش‌نامه) انجام گرفته است. تعیین حجم نمونه با استفاده از روش کوکران انجام گرفت و ۳۰۰ پرسش‌نامه در میان ۵ روستای نمونه در دهستان عشق‌آباد تکمیل گردید و بدین وسیله فرضیه‌های آرایه شده مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل با نقطه نظرات مدل ارتباطات مکانی جغرافیدان معروف، ادوارد اولمن (Edward Ullman) بیشترین تطابق را نشان می‌دهد، بنابراین در این تحقیق نتایج با این مدل مقایسه شده است. یافته‌های بدست آمده تأییدی بر روابط جهانی مرکز - پیرامون در مقیاس ناحیه‌ای است و نشان می‌دهد که پیرامون (دهستان عشق‌آباد) از جوانب مختلف تحت سیطره و تسلط مرکز (شهر نیشابور) قرار گرفته است. کیفیت و شدت رابطه به گونه‌ای است که تسلط شهر نیشابور به دلایل مختلف از جمله: عدم وجود امکانات کافی در مرکز دهستان، نزدیکی فاصله، اختلاف فاحش سطح خدمات در دو مرکز جمعیتی مورد مطالعه و بر دهستان عشق‌آباد سایه افکننده است.

واژگان کلیدی: روستا، شهر، روابط متقابل فضایی، نیشابور، دهستان عشق‌آباد.

۱. مقدمه

مطالعه روابط شهر و روستا از مهمترین مباحث در برنامه‌ریزی‌های ناحیه‌ای و روستایی است (آسایش، ۱۳۷۴: ۲)، زیرا با مطالعه و شناخت کلی و همه جانبه از یک ناحیه و با کشف استعدادها و توانایی‌های بالقوه موجود در محل می‌توان راه حل‌های مناسبی برای رفع تناقضات و اختلافات ناحیه‌ای و خصوصاً تضادهای آشکار بین شهرها و روستاها پیدا کرد (طاهر خانی و دیگران، ۱۳۸۳: ۲۵). مسأله روابط شهر و روستا از دوران باستان مطرح است (سلطان‌زاده، ۱۳۶۷: ۲۵)، در این زمان روابط بین شهرها و روستاها تقریباً متعادل و دو طرفه بوده، روستا از نظر خدمات و سرمایه وابسته به شهر بوده و شهر هم از لحاظ مواد اولیه و منابع غذایی به روستا نیاز داشته است (صرامی، ۱۳۸۴: ۱۰۱)، اما ریشه‌های ابهام در تفکیک شهر و روستا را باید در انقلاب صنعتی جستجو کرد (فشارکی، ۱۳۷۵: ۴۷).

صنعتی شدن باعث وابستگی بسیار شهر به روستا برای غذا، مواد خام و نیروی انسانی است درحالی که روستا بر عکس برای کلیه نیازمندی‌های اقتصادی و اجتماعی چشم امید به شهر دوخته است. اما بعد از انقلاب صنعتی کم کم به مرور زمان کفه ترازو به سمت شهرها سنگینی کرد به طوری که امروزه این شهرها هستند که بخش مهمی از غذای مصرفی روستاها را تأمین می‌کنند. به علاوه شهرها مواد خام اولیه صنایع دستی و صنایع روستایی را تأمین می‌نمایند. یعنی برعکس گذشته عمدتاً روستاها متکی به قدرت و امکانات شهری گردیده‌اند و رابطه شهر و روستا یک رابطه یک طرفه یعنی به نفع شهرها شده است (صرامی، ۱۳۸۴: ۱۰۷). دهستان عشق‌آباد با توجه به جمعیت ۱۶۸۹۳ نفری و وسعت زیادش (۱۰۳۶/۵۸ کیلو متر مربع) و با توجه به نوع بافت خاکش که متنوع است و همه جای آن برای کشاورزی مناسب نمی‌باشد و با توجه به وجود ارتباطات قوی اقتصادی با شهر نیشابور، لذا شناخت دقیق این دهستان و تحلیل روابط حاکم بین آن و نزدیکترین کانون شهری و مرکز خدمات رسانی یعنی شهر نیشابور ضروری به نظر می‌رسد. بطور کلی هدف مقاله حاضر بررسی چگونگی، حجم و نوع روابط موجود، زمینه سازی جهت ایجاد روابط سازنده و دو طرفه و جهت گیری به سوی توسعه اقتصادی ناحیه‌ای می‌باشد، امید است که با بهره‌گیری از این دست مطالعات، سیاست‌ها در جهت کاهش نابرابری‌های عمیق میان شرایط اجتماعی - اقتصادی شهر و روستا جهت گیری شود امری که امروزه کشورها به خصوص کشورهای جهان سوم بیش از هر زمان دیگر بدان نیازمند هستند.

در این تحقیق محققین به دنبال پاسخ به این سوال است که رابطه موجود بین - شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد از چه ویژگی‌هایی برخوردار است؟ و چه عواملی باعث این رابطه شده است؟ در رابطه با شناخت و تبیین روابط متقابل بین دهستان عشق‌آباد و شهر نیشابور و ارائه پاسخ به سؤال‌های طرح شده، فرضیه‌های ذیل قابل ارائه است:

- رابطه بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد متأثر از توان‌های محیطی دهستان عشق‌آباد است.
- وجود کانون شهری و خدمات‌رسانی کوچکی نظیر عشق‌آباد در سطح ناحیه منجر به تعدیل وابستگی شدید اهالی دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور شده است.

۲. مروری بر ادبیات تحقیق

۱-۲. مبانی نظری

در بررسی روابط متقابل شهر و روستا به منظور تعادل بخشی زندگی شهری و روستایی نیاز به شناخت عوامل متعددی است که در این بین زمینه‌های اصولی و مبانی نظری از آن جمله‌اند و در کنار روش‌های دیگر تحقیق می‌تواند موثر واقع شود (رضوانی، ۱۳۸۲: ۴۵). عناصر گوناگون فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در ساختار عرصه‌های روستایی و شهری دخالت دارند و روابط موجود میان آن‌ها را نمی‌توان به سادگی در چهارچوب‌های ذهنی و از پیش تعیین شده بررسی کرد، اما از آنجا که مدل‌های نظری می‌توانند به شناخت جنبه‌های گوناگون روابط شهر و روستا و فعال سازی ذهن و درک بهتر آن‌ها کمک کنند می‌توان این مدل‌ها را با توجه به قابلیت‌های خاص آن‌ها به کار گرفت (سعیدی، ۱۳۸۶: ۱۲۶).

ادوارد اولمن^۱ برای نخستین بار در دهه ۱۹۵۰ کنش فضایی میان دو نقطه را تحت تأثیر سه اصل مکمل بودن، انتقال پذیری و فرصت‌های مداخله کننده مطرح می‌کند. اصل اول مبنی بر وجود عرضه و تقاضا برای کالایی یکسان در دو مکان به طور همزمان است. مقوله دوم اصل انتقال پذیری است که حکایت از سهولت و امکان جابجایی اقلام و مواد در فواصل طولانی دارد. مهمترین مانع جغرافیایی در این خصوص مسافت‌های میان تقاضا و عرضه است که مستلزم پرداخت هزینه، صرف وقت و تخصیص انرژی است. در مواردی ممکن است که دو مکان از نظر عرضه و تقاضا مکمل یکدیگر باشند لذا کنش متقابل میان دو مکان با مسافت میان این دو رابطه معکوس دارد. مقوله سوم یعنی فرصت‌های مداخله کننده که بالاخص در ارتباط با مهاجرت بیان شده اعلام می‌دارد که تعداد افرادی که به یک مکان مهاجرت می‌کنند یا حجم جریان سرمایه و کالا میان مبدا و مقصد با تعداد فرصت‌های موجود در آن مکان‌ها رابطه مستقیم دارد.

۲-۲. پیشینه تحقیق

هدف بررسی ادبیات تحقیق، کمک به محقق در آشنایی به کارهایی است که تا کنون در زمینه موضوع گزینشی آن انجام شده است (مارکزیگ و دیگران، ۱۳۸۶: ۵۹) و اینکه محقق به مسائل و مشکلاتی که محققان دیگر ضمن انجام تحقیق با آن روبرو بوده‌اند پی ببرد (مجد فر، ۱۳۸۳: ۲۹۰). در زمینه شناخت و تحلیل روابط شهر و روستا، مطالعات گسترده‌ای با رویکردها و نگرش‌های متفاوت انجام شده از جمله می‌توان به آثار اکارت اهلرز در مورد شهر طیس و دزفول مطالعه پل وارد انگلیش در مورد کرمان و مارسل بازن بر روی قم اشاره کرد. اولیویه دولفوس در کتاب فضای جغرافیایی، ژان

۱. Edward Ullman ۱۹۵۰

برنارد شاریه در کتاب شهر و روستا و اکارت اهلرز در کتاب شهر و روستا در ایران به طرح این مسئله پرداخته‌اند.

نظریه پردازانی همچون هانس بوبک، فون تونن، فریدمن و سیلیا تاکولی نیز تحقیقات و نظریاتی را در این زمینه انجام داده‌اند. فرید در کتاب‌های جغرافیا و شهرشناسی و روش تحقیق شهر و روستا، شکوئی در کتاب دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، رضوانی در کتاب رابطه شهر و روستا و کتاب روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران، نظریان در سیر تحول روابط شهر و روستا، سعیدی در کتاب مبانی جغرافیای روستایی، مافی در مورد نوشهر، مومنی در مورد شهر ملایر و تفت شایان و دیگران در مورد شهرستان هریس و صرامی در مقاله‌ای تحت عنوان مرکز پیرامون و رابطه شهر و روستا به بررسی این موضوع پرداخته‌اند.

پاپلی یزدی در کتب نظریه‌های توسعه روستایی و نظریه‌های شهر و پیرامون به بررسی نظریه‌های مربوط به روابط شهر و روستا پرداخته است. سعیدی در کتاب مبانی جغرافیایی به معرفی مدل‌های روابط شهر و روستا پرداخته است. رهنمایی پژوهشی تحت عنوان روستا و شهر نشینی انجام داده است. زمردیان و رئیس دانا در مورد حوزه نفوذ شهرها یک بحث نو را مطرح کرده‌اند که ضمن بررسی مبادلات کلی شهر گنبد با روستاهای اطراف از بعضی از روش‌های کمی جهت تعیین حوزه نفوذ استفاده کرده‌اند. بررسی شرایط جغرافیای اقتصادی و اجتماعی حاشیه نشینان شهر مشهد تالیف حسین حاتمی‌نژاد و محمد جعفر زمردیان در این رابطه انجام شده است.

در این راستا تحقیقی توسط ابراهیم‌زاده تحت عنوان تحلیلی بر شهر نشینی در ایران همچنین پژوهشی توسط پور احمد و دیگران در زمینه رشد و توسعه کلان شهرهای کشور در مورد مشهد به رشته تحریر در آمده است. علاوه بر مطالبی که ذکر شد در سال‌های اخیر پایان‌نامه‌های بسیاری در این زمینه ارائه شده است.

۳. روش شناسی تحقیق

با توجه به موضوع مورد مطالعه و فرضیه‌های ارائه شده روش بکار گرفته شده در مقاله حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر دیدگاه اثبات‌گرایی است. جهت گردآوری اطلاعات از پرسش‌نامه و مشاهده (کار میدانی) استفاده شده، روش نمونه‌گیری از نوع طبقه‌ای و به این صورت بوده که روستاهای دهستان عشق‌آباد براساس آمار جمعیتی مرکز آمار شهرستان نیشابور سال ۸۹ در ۴ طبقه با توجه به تعداد جمعیت قرارداد شده و در مجموع ۵ نمونه انتخاب شد که البته در این انتخاب پراکندگی و فاصله روستاهای نمونه از یکدیگر همچنین توپوگرافی روستاها در سطح دهستان مد نظر قرار گرفت. برای تعیین حجم نمونه از روش کوکران استفاده شده است و تعداد پرسش‌نامه تهیه شده با سطح اطمینان ۹۵ درصد ۳۰۰ پرسش‌نامه بوده است. برای بررسی چگونگی و حجم روابط بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد، در پرسش‌نامه‌های آماده شده ۱۱ شاخص به عنوان عوامل اصلی تردد از

عشق‌آباد به نیشابور بررسی شد که شامل (اداری، آموزشی، بهداشتی، تفریحی، فرهنگی، تجاری، دیدار با آشنایان، خرید، تعمیر وسایل، اشتغال و سایر) می‌باشد. در ضمن از روش‌های کمی و آماری برای محاسبه میزان نفوذ شهر نیشابور بر روی دهستان عشق‌آباد استفاده شده است، همچنین نتایج حاصل با نقطه نظرات مدل ارتباطات مکانی جغرافیدان معروف، ادوارد اولمن بیشترین تطابق را نشان می‌دهد، بنابراین در این تحقیق نتایج با این مدل مقایسه شده است.

۴. محدوده مورد مطالعه

دهستان مورد مطالعه ما در بخش میان جلگه در جنوبی ترین بخش شهرستان نیشابور قرار دارد و بزرگترین دهستان این بخش با ۱۰۳۶ کیلومتر مربع می‌باشد (شایان، ۱۳۷۱: ۳۳). در این دهستان مجموعاً ۸۹ آبادی وجود دارد که از این تعداد ۴۰ آبادی دارای سکنه و ۴۹ آبادی خالی از سکنه هستند (جهاد کشاورزی شهر نیشابور ۱۳۸۹).

شکل ۱. موقعیت دهستان عشق‌آباد در شهرستان نیشابور

منبع: گروه نقشه و GIS معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی

۵. یافته‌ها

دهستان عشق‌آباد در عرض جغرافیایی ۳۶ درجه و ۵ دقیقه شمالی تا ۳۵ درجه و ۳۱ دقیقه جنوبی و طول جغرافیایی ۵۸ درجه و ۵۳ دقیقه شرقی تا ۵۸ درجه و ۲۸ دقیقه غربی در فاصله ۱۵ کیلومتری در جنوب غربی شهرستان نیشابور واقع شده است، دارای اقلیم فلات مرکزی و نیمه بیابانی است که در زمستان نسبتاً سرد و در تابستان معتدل است. میانگین درجه حرارت سالانه ۱۴/۴۵ درجه سانتیگراد، و متوسط بارندگی سالانه ۱۶۰ میلیمتر است. این محدوده بر اساس شاخص اقلیمی دومارتن اقلیم منطقه جزء مناطق خشک قرار می‌گیرد.

در تحلیل جمعیتی در ابتدا به تعداد، توزیع جمعیت و بعد خانوار پرداخته شد، که مشخص شد بعد خانوار در مجموع در دهستان عشق‌آباد امروزه نسبت به گذشته کاهش یافته است. همچنین بررسی ترکیب سنی جمعیت نشان می‌دهد امروزه نسبت به گذشته از تعداد جمعیت ۱۴-۰ سال کاسته شده و به تعداد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله و ۶۵+ سال اضافه شده است. بررسی میزان سواد حاکی از افزایش تعداد با سوادان در طی سالیان گذشته در دهستان عشق‌آباد است (افزایش ۵ درصد میزان سواد در دهستان عشق‌آباد در طی ۱۲ سال).

بررسی میزان رشد طبیعی و رشد مطلق جمعیت در دهستان عشق‌آباد و همچنین بررسی میزان مهاجرت‌ها نشان دهنده مهاجر فرست بودن دهستان عشق‌آباد است که در بیان علل این امر می‌شود به کمبود امکانات و سطح در آمدی پایین و سایر عوامل دافعه در دهستان از یک طرف و وجود امکانات خدماتی و عوامل جاذبه در شهر نیشابور از طرف دیگر اشاره نمود. در بررسی اقتصادی دهستان عشق‌آباد به بررسی سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در پنج روستای نمونه پرداخته شد و مشخص شد که ۹۸/۵ درصد از جمعیت فعال دهستان عشق‌آباد شاغلند که عمدتاً در بخش کشاورزی فعالیت دارند، همچنین بررسی‌های صورت گرفته بر روی روستاهای نمونه دهستان عشق‌آباد و محاسبه میزان درآمد اهالی دهستان نشان دهنده‌ی این است که ۸۵/۹ درصد درآمد روستاهای نمونه از بخش کشاورزی می‌باشد. که عمدتاً زراعت آبی و دیم و دامداری است و ۱۰/۹ درصد از بخش خدمات و ۳/۲ درصد از بخش صنعت می‌باشد.

در بررسی امکانات خدماتی موجود در دهستان عشق‌آباد مشخص شد که وضعیت دسترسی به خدمات زیر بنایی نظیر: راه، آب، برق و تلفن در سطح دهستان مناسب برآورد می‌شود، ولی آب لوله کشی اغلب روستاها و حتی شهر عشق‌آباد از وضعیت مناسبی از لحاظ کیفیت برخوردار نمی‌باشند و اغلب شور و یا با کیفیت پایین می‌باشند. وضعیت آموزشی در دهستان عشق‌آباد به گونه‌ای مناسب برآورد می‌شود ۱۰۰ درصد روستاهای دارای سکنه دهستان، دارای مدرسه ابتدایی ۴۷/۵ درصد دارای مدرسه راهنمایی و تنها ۱۰ درصد روستاها دارای دبیرستان و پیش دانشگاهی هستند. همچنین بررسی‌های میدانی انجام گرفته نشان از کمبود امکانات بهداشتی و درمانی در دهستان عشق‌آباد دارد،

وجود خانه‌های بهداشت در برخی روستاهای دهستان و وجود ۳ مطب پزشک عمومی دندانپزشکی و وجود یک مرکز بهداشت، درمانگاه و ۲ داروخانه در مرکز دهستان نتوانسته است به خاطر فقدان تخصص، نیازهای بهداشتی و درمانی اهالی را به طور کامل رفع کند. دهستان عشق‌آباد از نظر برخورداری از خدمات عمومی، فرهنگی و ورزشی وضعیت مناسبی ندارد ولی باز هم این وضعیت نسبت به دهه گذشته بهتر شده است. در ادامه با بررسی ۱ شاخص (اداری، آموزشی، بهداشتی و درمانی، تفریحی، فرهنگی، تجاری، اشتغال، دیدار با آشنایان، خرید، تعمیر وسایل، و سایر) در قالب پرسش‌نامه و مقایسه نتایج آن با مدل اولمن به بررسی چگونگی و حجم روابط بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد پرداخته شد.

جدول ۱. توزیع فراوانی مراجعین به شهر نیشابور در طی روز

سایر		تعمیر وسایل و ماشین آلات		خرید مایحتاج		دیدار با آشنایان		تجاری (فروش محصول)		فرهنگی مذهبی		اشتغال		تفریحی		اداری		آموزشی		بهداشتی و درمانی		روستا
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۱/۷	۰	۲/۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	عشق‌آباد
۵	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردمه
۲/۴	۱۳/۳	۰	۲/۹	۳	۲	۳	۱	۴	۰	۲/۹	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	گلشن
۷	۲	۰	۱	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردغش
۱/۷	۰	۱۰/۲	۳۱/۸	۱۸/۷	۳۱/۸	۲۲/۷	۳۱/۸	۲۰	۰	۲۲/۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	خان قره
۵/۲	۳	۹	۷	۲۵	۷	۲۵	۷	۳	۳	۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	جمع
۹/۹	۶/۷	۱۳/۶	۹/۱۱	۸/۲	۹/۱۱	۱۱	۲	۳/۴	۲۰	۲/۲	۰	۴/۵	۰	۵/۷	۰	۲۰	۱۸/۲	۶/۷	۱۳/۶	۸/۶	۱۲/۷	عشق‌آباد
۲/۹	۱	۱۲	۲	۱۱	۲	۱۱	۲	۳۱/۴	۲۲/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردمه
۱/۴	۲۰	۱۵/۹	۲۲/۷	۲۰/۱۱	۲۲/۷	۲۰/۱۱	۲۲/۷	۳۷	۲۰/۱۱	۲/۲	۰	۲/۲	۰	۹/۷	۰	۱۸/۷	۱۸/۲	۶/۷	۱۳/۶	۱۲/۷	۱۷	گلشن
۶۰	۳	۱۴	۵	۳/۷	۵	۱۱	۵	۳۷	۳/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردغش
۳/۱	۰	۶/۸	۰	۲/۲	۰	۲/۲	۰	۲/۲	۲/۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	خان قره
۹	۰	۶	۰	۳	۰	۳	۰	۳	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	جمع
۴/۴	۰	۱۰/۲	۴/۵	۲/۲	۴/۵	۲/۲	۴/۵	۲/۲	۲/۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	عشق‌آباد
۱۳	۰	۹	۱	۳	۱	۳	۱	۳	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردمه
۸/۵	۰	۱۱/۴	۰	۹/۷	۰	۹/۷	۰	۹/۷	۹/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	گلشن
۲۵	۰	۱۰	۰	۱۳	۰	۱۳	۰	۱۳	۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردغش
۱۸	۰	۱۳/۶	۱۸/۲	۱۸/۷	۱۸/۲	۱۸/۷	۱۸/۲	۱۸/۷	۱۸/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	خان قره
۵/۲	۵	۱۲	۴	۲۵	۴	۲۵	۴	۲۵	۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	جمع
۳/۴	۰	۶/۸	۰	۳	۰	۳	۰	۳	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	عشق‌آباد
۱۰	۰	۶	۰	۴	۰	۴	۰	۴	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردمه
۱۵	۰	۸	۰	۱۲/۷	۱۳/۶	۱۲/۷	۱۳/۶	۱۲/۷	۱۲/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	گلشن
۳/۱	۰	۷	۳	۱۷	۳	۱۷	۳	۱۷	۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	اردغش

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

با توجه به جدول (۱) مشاهده می‌شود که بالاترین حجم تردد روزانه از دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور مربوط به امور تجاری (۲۰/۴ درصد)، اداری (۱۸ درصد) و خرید مایحتاج (۱۷/۷ درصد) می‌باشد.

جدول ۲. میزان سفر در روستاهای نمونه

میزان سفر به نیشابور		روزی چند بار		روزی یکبار		هر دوسه روز یکبار		هر هفته یکبار		هر ماه یکبار	
روستا	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
عشق آباد	۵	۵/۷	۲۵	۲۸/۴	۴۵	۵۱/۱	۱۰	۱۱/۴	۲	۱/۱	
اردمه	۱۰	۷/۴	۳۱	۲۳	۶۵	۴۸/۱	۲۴	۱۷/۸	۴	۰/۷	
گلشن	۱	۲/۹	۸	۲۲/۹	۲۰	۵۷/۱	۴	۱۱/۴	۲	۰	
اردغش	۰	۰	۲	۹/۱	۷	۳۱/۸	۸	۳۶/۴	۴	۴/۵	
قره خان	۰	۰	۳	۲۰	۸	۵۳/۳	۴	۲۶/۷	۰	۰	
جمع	۱۶	۵/۴	۶۹	۲۳/۴	۱۴۵	۴۹/۲	۵۰	۱۶/۹	۱۲	۱	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

با توجه به جدول (۲) میزان سفر در روستاهای نمونه دهستان عشق‌آباد مشخص می‌شود.

جدول ۳. توزیع فراوانی علل نارضایتی از زندگی در دهستان عشق‌آباد

علت نارضایتی روستا		کمبود امکانات خدماتی		کمبود امکانات بهداشتی درمانی		کمبود امکانات آموزشی فرهنگی		کمبود امکانات ارتباطی و فاصله		کمبود امکانات تفریحی		پایین بودن سطح درآمد		سایر دلایل	
روستا	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
عشق آباد	۱۲	۱۴/۵	۶	۷/۲	۸	۹/۶	۳	۳/۶	۲۲	۲۶/۵	۲۷	۳۲/۵	۵	۶	
اردمه	۳۹	۲۸/۹	۱۱	۸/۱	۷	۵/۳	۱۰	۷/۴	۱۷	۱۲/۶	۴۸	۳۵/۶	۳	۲/۲	
گلشن	۹	۲۵/۷	۳	۸/۶	۲	۵/۷	۵	۱۴/۳	۵	۱۴/۳	۹	۲۵/۷	۲	۵/۷	
اردغش	۷	۳۰/۴	۱	۴/۳	۰	۰	۸	۳۴/۸	۱	۴/۳	۵	۲۱/۷	۱	۴/۳	
قره خان	۵	۳۳/۲	۱	۶/۷	۰	۰	۲	۱۲/۳	۲	۱۳/۳	۴	۲۶/۷	۱	۶/۷	
جمع	۷۲	۲۴/۷	۲۲	۷/۶	۱۷	۵/۸	۲۸	۹/۶	۴۷	۱۶/۲	۹۳	۳۲	۱۲	۴/۱	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

همانگونه که از جدول (۳) بر می‌آید مهمترین علت نارضایتی از زندگی در دهستان عشق‌آباد پایین بودن سطح درآمد و کمبود امکانات خدماتی بیان شده است که البته بررسی میزان تردد اهالی که در جدول (۱) آمده است موید این مطلب است که عمده مراجعات به شهر نیشابور بخاطر کمبود امکانات تجاری، اداری، اقتصادی، بهداشتی - درمانی و غیره در سطح دهستان بوده است این کمبود امکانات در سطح دهستان و وجود این امکانات در شهر نیشابور از یک طرف و پایین بودن سطح درآمد در بین اهالی دهستان از طرف دیگر مهمترین عوامل نارضایتی اهالی دهستان را از زندگی در دهستان عشق‌آباد تشکیل می‌دهد.

جدول ۴. میزان رضایت از زندگی در دهستان عشق‌آباد

مدت اقامت روستا		خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
عشق‌آباد	۵	۵/۶	۹	۱۰	۳۶	۴۰	۲۶	۲۸/۹	۱۴	۱۵/۵	
اردمه	۳	۲/۳	۱۳	۹/۸	۳۴	۲۵/۸	۶۶	۵۰	۱۶	۱۲/۱	
گلشن	۱	۳	۳	۹/۱	۱۸	۵۴/۵	۷	۲۱/۲	۴	۱۲/۱	
اردغش	۰	۰	۱	۴/۵	۴	۱۸/۲	۱۲	۵۴/۵	۵	۲۲/۷	
قره‌خان	۰	۰	۰	۰	۵	۳۳/۳	۸	۵۳/۳	۲	۱۳/۴	
جمع	۹	۳/۱	۲۶	۸/۹	۹۷	۳۳/۶	۱۱۹	۴۰/۷	۴۱	۱۳/۷	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

با توجه به جدول (۴) مشخص می‌شود که بیش از نیمی از پاسخ‌گویان (۵۴/۴ درصد) میزان رضایت از سکونت در روستاهای نمونه را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند. این رقم هشدار برای برنامه‌ریزان است زیرا نشان می‌دهد این دسته از روستاییان به محض دسترسی به امکانات و شرایط مناسب روستای خود را به مقصد شهر ترک خواهند کرد و همین نکته خود گویای ضرورت تام انجام مطالعات عمیق در زمینه بررسی روابط شهر و روستا می‌باشد.

جدول ۵. میزان تمایل به زندگی در نیشابور

میزان تمایل زندگی در نیشابور روستا		خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
عشق‌آباد	۱۰	۱۱/۱	۲۹	۳۲/۲	۲۲	۲۴/۴	۲۳	۲۵/۵	۶	۶/۸	
اردمه	۱۸	۱۳/۳	۶۲	۴۵/۹	۳۶	۲۶/۶	۱۵	۱۱/۱	۴	۲/۹	
گلشن	۳	۸/۵	۱۰	۲۸/۵	۱۶	۴۵/۷	۵	۱۴/۲	۱	۲/۸	
اردغش	۱۰	۴۵/۴	۹	۴۰/۹	۳	۱۳/۷	۰	۰	۰	۰	
قره‌خان	۵	۳۳/۳	۸	۵۳/۳	۲	۱۳/۴	۰	۰	۰	۰	
جمع	۴۶	۱۵/۵	۱۱۸	۳۹/۷	۷۹	۲۶/۶	۴۳	۱۴/۵	۱۱	۳/۷	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۱

همچنین با توجه به جدول (۵)، (۱۵/۵ درصد تمایل خیلی زیادی به زندگی در نیشابور داشته‌اند، ۳۹/۷ درصد پاسخ‌دهندگان میزان تمایل خود را زیاد، ۲۶/۶ درصد در حد متوسط، ۱۴/۵ درصد در حد کم و ۳/۷ درصد نیز میزان تمایل خود را در حد خیلی کم برای سکونت در نیشابور ابراز داشته‌اند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

بررسی روابط مکانی- فضایی میان شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد مشخص می‌کند که اصل ایجاد این روابط مطابق مدل اولمن بوده است. چون وجود عرضه به تنهایی نمی‌تواند شرط لازم و کافی برای

تحقق رابطه باشد و نیاز به استفاده از کالا و مواد در مکان دیگر در قالب تقاضا است که موجب ارتباط بین دو مکان می‌شود. تمرکز امکانات و خدمات (بهداشتی - درمانی، اداری، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، تجاری و ...) در شهر نیشابور و نیاز به این خدمات و کمبود آن در سطح دهستان از یک سو و تولید و عرضه محصولات و تولیدات کشاورزی و صنعتی در سطح دهستان به مقدار زیاد و وجود تقاضا در قالب بازارهای خرید از جانب شهرنشینان از سوی دیگر عامل اصلی ایجاد ارتباط بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد بوده است. فرضیه‌های مطرح شده در این تحقیق عبارت بودند از:

فرضیه اول: رابطه بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد متأثر از توان‌های محیطی دهستان عشق‌آباد است.

وجود کانون شهری و خدمات‌رسانی کوچکی نظیر شهر عشق‌آباد در سطح ناحیه منجر به عدم وابستگی شدید اهالی دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور شده است. رابطه بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد متأثر از توان‌های محیطی دهستان عشق‌آباد است. با توجه به اصل اول اولمن که بیان می‌کرد عامل اول ایجاد رابطه احساس نیاز است و اصل دوم اولمن که آمده است میزان حرکات انسانی از مبدأ به مقصد متناسب با تعداد فرصت‌ها در مقصد و مبدأ است و با توجه به بررسی‌های به عمل آمده این فرضیه رد می‌شود. برای رد این فرضیه می‌توان به نکات زیر اشاره کرد:

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده مشخص شد که رابطه بین شهر نیشابور و روستاهای دهستان عشق‌آباد در اصل متأثر از وجود امکانات و توان‌های اقتصادی اجتماعی و خدماتی شهر نیشابور و احساس نیاز به این خدمات و امکانات در دهستان عشق‌آباد می‌باشد. در این میان وضعیت طبیعی و توان‌های محیطی دهستان عشق‌آباد امتیاز ویژه‌ای برای منطقه تولید نکرده تا دلیلی بر برقراری ارتباط باشد و به این ترتیب وضعیت با فرضیه مطرح شده تناقض دارد.

میزان تردد ۷۸ درصدی اهالی دهستان به شهرنیشابور نیز دلیل دیگری از کمبود امکانات در دهستان و وابستگی به شهر نیشابور برای رفع نیازهای روزمره دارد. در دیگر بررسی‌های انجام شده در زمینه میزان رضایت از زندگی در دهستان و میزان تمایل به سکونت در نیشابور مشخص می‌شود که ۵۴/۴ درصد از اهالی میزان رضایتمندی کم و خیلی کم از زندگی در دهستان داشته‌اند و همچنین ۵۲/۲ درصد از اهالی میزان تمایل خود را برای سکونت در شهر نیشابور زیاد و خیلی زیاد اعلام کرده‌اند. این موارد نشان از عدم توانمندی محیطی قوی در سطح دهستان دارد که باعث ایجاد رابطه با شهر نیشابور بشود و همان طور که قبلاً بیان شد رابطه بین شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد بیشتر متأثر از وجود نیازمندی‌های موجود در دهستان و عامل رفع آن در شهر نیشابور می‌باشد.

فرضیه دوم: وجود کانون شهری خدمات‌رسانی کوچکی نظیر شهر عشق‌آباد در سطح ناحیه منجر به عدم وابستگی اهالی دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور شده است.

رابطه اهالی دهستان عشق‌آباد با شهر نیشابور مطابق اصل اول اولمن، ناشی از تفاوت فاحش سطح امکانات و خدمات بین دو مرکز جمعیتی است. اولمن در اصل اول خود معتقد است که وجود نیاز بین نواحی جغرافیایی اولین لازمه ایجاد رابطه و حرکت است. نیازهایی که در دهستان عشق‌آباد احساس می‌شود و برای رفع آن اهالی دهستان روزانه به شهر نیشابور تردد دارند به ترتیب اهمیت عبارتند از: نیازهای تجاری، اداری، زیستی (خرید مایحتاج)، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و ... می‌باشند، نیازهای تجاری و وابستگی برای فروش محصول در بازار نیشابور مهمترین عامل ایجاد ارتباط دهستان عشق‌آباد با شهر نیشابور است به طوری که ۲۰/۴ درصد تردد اهالی به شهر نیشابور ناشی از این نیاز می‌باشد. شهر عشق‌آباد در این زمینه نتوانسته در کاهش وابستگی به شهر نیشابور نقشی داشته باشد چون طی بررسی‌های صورت گرفته خود اهالی شهر عشق‌آباد هم با وجود بازار خرید برای محصولات کشاورزی خود بازم به شهر نیشابور سفر می‌کنند. براساس جدول (۱) ۱۵/۹ درصد تردهای روزانه شهر عشق‌آباد به نیشابور برای انجام امور تجاری و فروش محصول می‌باشد و این نشان می‌دهد که بازار منطقه‌ای شهر عشق‌آباد قدرت رقابت با بازار شهر نیشابور را ندارد. فاصله زیاد از سایر بازارهای بزرگ منطقه مانند بازار مشهد، وجود ارتباط دیرین میان بازارهای نیشابور و مشهد، مکان استقرار شهر نیشابور (قرار گیری در کنار راه‌های آسفالت‌ه و راه آهن) و برخورداری از مزیت مرکزیت اداری، بازار شهر نیشابور را در منطقه بی‌رقیب کرده است.

نیازهای اداری دومین عامل اساسی ارتباط بین این دو کانون جمعیتی بوده است. به طوری که ۱۸ درصد تردد اهالی دهستان به شهر نیشابور برای رفع نیازهای اداری می‌باشد. وجود ادارات و نهادهای مختلف همچون: شهرداری، اداره منابع طبیعی، جهاد کشاورزی، دادگستری، بانک کشاورزی، مؤسسه مالی میزان و غیره در سطح شهر عشق‌آباد نتوانسته است آن طور که باید و شاید مانعی در جهت وابستگی اهالی دهستان و حتی خود شهر عشق‌آباد به شهر نیشابور باشد، به طوری که ۱۳/۶ درصد مراجعات اهالی شهر عشق‌آباد به شهر نیشابور به خاطر انجام امور اداری بوده است.

تأمین نیازهای اولیه یکی دیگر از عوامل ایجاد ارتباط است. مایحتاج و خرید روزمره مردم دهستان عشق‌آباد در حد بالایی از شهر نیشابور تأمین می‌شود به طور نسبی ۱۷/۷ درصد از تردد مردم دهستان عشق‌آباد در طی روز به شهر نیشابور در جهت تأمین مایحتاج و ۱۰/۵ درصد نیز در جهت تأمین نیازهای بهداشتی و درمانی است. در مورد تأمین نیازهای زیستی هم شهر عشق‌آباد نتوانسته است نقش قابل توجهی داشته باشد به طوری که روزانه ۱۰/۲ درصد تردد اهالی خود شهر عشق‌آباد به شهر نیشابور به خاطر امور بهداشتی درمانی بوده است. نیازهای تفریحی اهالی دهستان هم نقش مهمی در ایجاد ارتباط بین این دو کانون جمعیتی داشته است به طوری که ۸/۵ درصد تردهای روزانه اهالی دهستان به شهر نیشابور برای انجام امور تفریحی بوده است. در مورد نیازهای فرهنگی، مذهبی و آموزشی هم مردم دهستان عشق‌آباد با شهر نیشابور ارتباط دارند فقط در این دو مورد نقش ارتباطات کم رنگ‌تر است. نیازهای فرهنگی و مذهبی ۳/۱ درصد تردهای روزانه بین این دو کانون جمعیتی را به خود

اختصاص می‌دهد و ۳/۴ درصد تردد اهالی دهستان به شهر نیشابور به خاطر امور آموزشی است. با توجه به موارد ذکر شده مشخص می‌شود که شهر عشق‌آباد نتوانسته است در جهت رفع نیازهای فوق به جز نیاز آموزشی نقش سازنده‌ای داشته باشد و مانع وابستگی شدید اهالی دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور باشد. همچنین میزان تردد گسترده اهالی دهستان به شهر نیشابور که ۷۸ درصد اهالی روزی چند بار یا روزی یکبار یا حداقل دو سه روز یکبار به شهر نیشابور تردد داشته‌اند و دلالت بر شدت وابستگی دهستان عشق‌آباد به شهر نیشابور دارد، لذا فرضیه دوم نیز رد می‌شود.

همان گونه که اشاره شد در بررسی روابط متقابل میان شهر نیشابور و دهستان عشق‌آباد به این نتیجه رسیدیم که این روابط متقابل اما نامتعادل و به نفع شهر نیشابور است و شهر عشق‌آباد به عنوان یک مرکز جمعیتی کوچک نتوانسته است نقش خدمات رسانی مناسبی در سطح دهستان ایفا کند. اثر گذاری شهر نیشابور بر دهستان عشق‌آباد در کلیه ابعاد اقتصادی، اداری، بهداشتی، اجتماعی و فرهنگی دیده می‌شود. همانگونه که بیان شد عامل اصلی رابطه دهستان عشق‌آباد و شهر نیشابور به خاطر نیاز تجاری و فروش محصول می‌باشد در رابطه با امور اداری باید گفت که علی‌رغم وجود برخی ادارات و سازمان‌ها در شهر عشق‌آباد ولی باز هم اهالی دهستان برای رفع نیازهای اداری خود تردد زیادی به نیشابور دارند. در مورد سایر نیازهای زیستی، تفریحی، فرهنگی و هم وضع به همین منوال است. فقط نقش شهر عشق‌آباد در رفع نیازهای آموزشی کمی پررنگ دیده می‌شود وجود مدارس شبانه روزی راهنمایی و دبیرستان و پیش‌دانشگاهی و دانشگاه پیام نور در سطح دهستان عاملی بوده است که مراودات آموزشی اهالی دهستان با شهر نیشابور را کم رنگ تر از بقیه نیازها جلوه دهد. در مجموع می‌توان گفت شدت تأثیرگذاری شهر نیشابور بر اهالی دهستان به طوری است که بیش از ۵۵ درصد اهالی میل به سکونت در نیشابور دارند. این امر نشان از اثرگذاری زیاد شهر نیشابور بر حیات اجتماعی-اقتصادی دهستان عشق‌آباد دارد.

۶. منابع

۱. آسایش، حسین، ۱۳۷۴، اقتصاد روستایی، انتشارات پیام نور، تهران.
۲. بررسی‌های میدانی و محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۱.
۳. جهاد کشاورزی شهر عشق‌آباد، ۱۳۸۹، بخش آمار و اطلاعات.
۴. رضوانی، علی اصغر، ۱۳۸۲، رابطه شهر و روستا، نشر ماکان، تهران.
۵. سعیدی، عباس، ۱۳۸۶، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، تهران.
۶. سلطان زاده، حسین، ۱۳۶۷، مقدمه‌ای بر تاریخ شهر نشینی در ایران، انتشارات امیرکبیر.
۷. شایان، حمید، ۱۳۷۱، سیمای جمعیت روستایی شهرستان نیشابور، طرح و برنامه جهاد نیشابور.
۸. صرامی، حسین، ۱۳۸۴، مرکز پیرامون و رابطه شهر و روستا، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۷، انتشارات آستان قدس رضوی.

۹. طاهرخانی، مهدی و دیگران، ۱۳۸۳، مطالعه روابط متقابل شهر و روستا و نقش آن در تغییرات اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی (نمونه: شهرستان هریس، مجله رشد، شماره ۶۷).
۱۰. فشار کی، پریدخت، ۱۳۷۵، جغرافیای روستایی (عمومی)، انتشارات پیام نور.
۱۱. مارکزیک، جوفری و دیگران، ۱۳۸۶، اصول طرح تحقیق و روش شناسی، ترجمه مریم خسروی، انتشارات پژوهشگاه اطلاعات وزارت علوم.
۱۲. مجد فر، فاطمه، ۱۳۸۳، جامعه شناسی عمومی، جلد اول، انتشارات شعاع.
۱۳. معاونت برنامه‌ریزی استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۱، سالنامه آماری (۱۳۹۰).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی